

PRAPOVIJESNO NASELJE NA ERVENICI U VINKOVcima

UDK 903.42 (497.5 VINKOVCI) "6347"

Primljeno/Received: 1997.12.12.

Prihvaćeno/Accepted: 1997.12.15.

Maja Krznarić Škrivanko
HR-32000 Vinkovci, Hrvatska
Gradski muzej Vinkovci
Trg bana Josipa Šokčevića 16

U radu se donose rezultati zaštitnog arheološkog iskopavanja na lokalitetu Ervenica u Vinkovcima, koje je proveo Arheološki odjel Gradskog muzeja Vinkovci tijekom mjeseca listopada 1997. godine. Radi se o nalazištu sopotske kulture i to onog najranijeg stupnja koji se pojavljuje na području grada.

Ključne riječi: Ervenica, sopotska kultura, naselje, neolitik, keramika

Položaj nalazišta

Područje Vinkovaca nazvano Ervenica (bivše ratarsko područje) nalazi se jugoistočno od središnjega gradskog trga, na povišenom platou između potoka Ervenice i Bosuta. Naselje se rasprostire od utoka Ervenice u Bosut idući lijevom, višom stranom Bosuta (nadmorska visina između 82 i 90 m), jugoistočno sve negdje do područja Vrapčana (sl.1). Cijelo naselje je dobilo ime po potoku koji se na tom području ulijeva u Bosut.

Pregled istraživanja

Ervenica je već dulje vrijeme poznata u literaturi. Prvi je puta spominje Josip Brunšmid (Brunšmid 1902, 120), koji govori da je donji dio ulice Ervenice (danas Ulica M. Gupca) bio naseljen već u kameno doba. Nađeni predmeti kao dar s Brunšmidovom zbirkom završili su u Narodnom muzeju u Zagrebu.

Krajem 1957. i početkom 1958. godine pri kraju ulice M. Gupca kć. br. 131 (danas Bosutska ulica) (Korda 1960, 55; Dimitrijević 1979, 135), te ispred kućnog broja 108 (Dimitrijević 1968, 24), kada je kopan jarak za gradsku kanalizaciju, otkopani su brojni fragmenti prapovijesne keramike, koju S. Dimitrijević pripisuje sopotskoj kulturi i piše da su lokalna imitacija vinčanskih uzora (Dimitrijević 1979, 135). Niveliranjem terena za gradnju prilazne ceste

do novosagrađenog silosa 1959. godine otkopano je "mnogo fragmenata raznovrsne prehistorijske keramike, kao i drugog kamenog i koštanog alata" (Korda 1960, 58). Josip Korda piše da se radi o tipičnom neolitičkom naselju, budući da je pored navedenog materijala naišao i na, kako on kaže, konture, tj. podove zemunica, kao i komade kućnog lijepa. Na žalost, fotografije koje on u tekstu spominje, kao i terenska dokumentacija, ne nalaze se u Muzeju.

Pokusno iskopavanje na površini od 30 m² koje je Stojan Dimitrijević proveo tijekom 1957. godine otkrilo je kulturni sloj debljine 1,50 m, s time da je sopotski horizont bio na dubini 0,40-1,30 m (Blok I), 0,20-1,00 m (Blok II), 0,40-1,20 m (Blok III i IV). U Bloku IV na dubini od 2,25 m iskopana je otpadna jama s podnicom sopotske kulture (Dimitrijević 1966, 38-39). Nešto nalaza potječe i iz "Poljskog jarka" koji spaja ulicu M. Gupca s Bosutom (Dimitrijević 1956, 13; Dimitrijević 1968, 24). Očigledno je da je Dimitrijević u blizini bivšeg iskopa za kanalizaciju otvorio svoja četiri bloka (Dimitrijević 1968, 24). Dimitrijević konstatira da je Ervenica naseljena već od vremena srednjeg neolitika (spiraloid B starčevačke kulture), te piše da je zona duga oko 500 metara bila intenzivno naseljavana i u vrijeme II. stupnja sopotske kulture, a jedan dio ovog prostranog naselja lociran je 200 metara dalje od Bosuta, uz novu cestu prema silosu (Dimitrijević 1966, 38).

S. Dimitrijević uz lokalitet Ervenica, spominje i lokalitet Ervenica-Trbušanci, koji smješta 1 km južno od Ervenice u granično područje Ervenice i srednjovjekovnih Trbušanaca (Dimitrijević 1966, 37; Dimitrijević 1968, 22; Dimitrijević 1979a, 272) (sl. 1), te ga opisuje kao nisku ovalnu gradinu (relativne visine do 1,25 m), promjera oko 80x80 m (Dimitrijević 1966, 37; Dimitrijević 1968, 34). Na tom lokalitetu tijekom 1957. proveo je pokusno iskopavanje na površini od 20 m². Kulturni je sloj bio debljine 1,40 m. To je bilo kratkotrajno naselje koje je napušteno, vjerojatno zbog zauzimanja topografski povoljnijeg položaja, po svemu sudeći u Ervenici, budući da nalazi s ovog lokaliteta pripadaju I-B ili prijelazu I-B/II stupanj sopotske kulture (Dimitrijević 1966, 37; Dimitrijević 1968, 22; Dimitrijević 1979a, 272).

Na žalost u Gradskom muzeju Vinkovci ne postoji terenska dokumentacija s ovih iskopavanja, tako da se ne zna točan smještaj Dimitrijevićevih pokusnih sondi, a dio nalaza je i u privatnom vlasništvu (Dimitrijević 1968, 24).

Prilikom kopanja protupožarnog kanala 1972. godine na području Silosa (kraj ulice M. Gupca), na dubini od 1,20 m otkrivena su dva groba. Grobovi su već bili poremećeni kada su stručnjaci GMV izašli na teren. Zbog toga se ne znaju točne okolnosti nalaza, osim onoga što su rekli radnici koji su naišli na grobove (Majnarić-Pandžić 1973, 39). Dimitrijević jedan skeletni ukop, na osnovi bikonične posude koja je nađena u grobu pripisuje sopotskoj kulturi i to njenom II. stupnju, te ga povezuje s naseljem sopotske kulture, koje egzistira na području Ervenice (Dimitrijević 1979a, 237).

Prije nego se prijeđe na arheološko istraživanje provedeno tijekom 1997. godine, moraju se razjasniti nejasnoće vezane za ranija iskapanja. Naime, prilikom pregleda prošlih istraživanja pojavio se problem vezan za rasprostiranje Ervenice i Ulice M. Gupca. Dio ulice koji se u starijoj literaturi imenuje kao Ulica M. Gupca, od Bosuta do Nove brane, danas ne postoji pod tim imenom, nego se zove Bosutska ulica. Zbog toga se dešava da Korda i Dimitrijević navode iskop za kolektor kanalizacije u Ulici M. Gupca 131-137 (Korda 1960, 55; Dimitrijević 1979, 135) koji se teško može dovesti u vezu s lokacijom u Ulici M. Gupca na kojoj su provedena zaštitna arheološka iskapanja 1997. godine. Pedesetih godina Ulica Matije Gupca još uvijek je skretala prema Starom mostu, te zavijala uz Bosut na jugoistok, prateći tok rijeke. Nova cesta koja je probijena ravno od Ervenice prema novom Silosu nazvana je M. Gupca, a dio ranije Ulice M. Gupca od skretanja prema Starom mostu preimenovan je u Bosutsku ulicu (sl. 2).

Naselje koje je Dimitrijević otkrio uz Bosut može biti samo dio naselja koje je otkriveno u 1997. Nismo sigurni što je za Dimitrijevića toponim Ervenica-

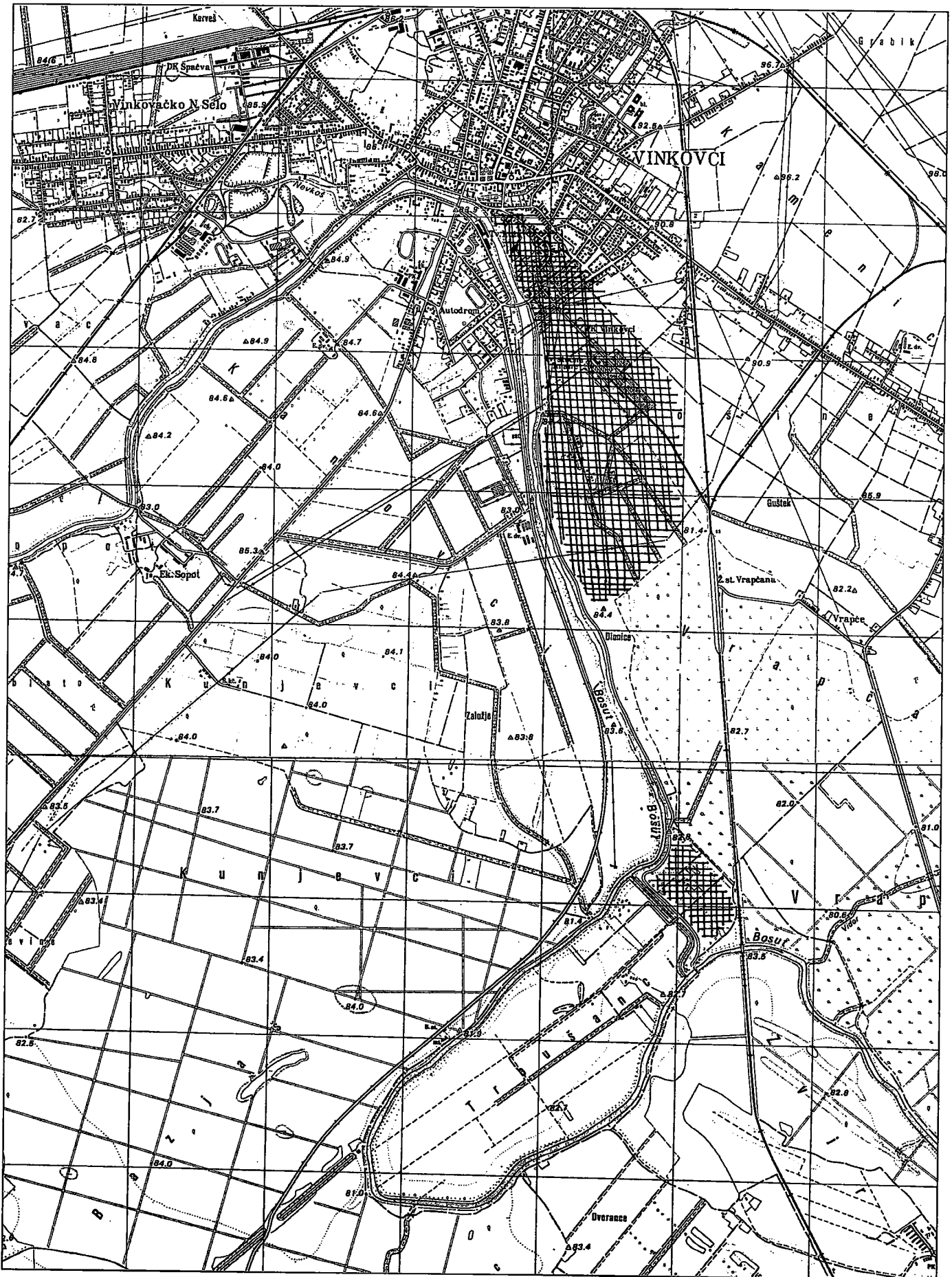
Trbušanci, budući da prema karti njegovih iskopavanja (Dimitrijević 1979, K-II) proizilazi da on uopće nije kopao na Trbušancima, nego da ti iskopi još uvijek pripadaju području Ervenice. Postoje dva toponima Trbušanci, jedan je Trbušanci-šuma koja se nalazi uz Bosut jugoistočno od Ervenice, te toponim Trbušanci koji je još jugoistočnije uz Bosut, a nalazi se na mjestu gdje Bosut tvori veliki meandar i gdje je postojalo srednjovjekovno naselje. Prema karti nalazišta (Dimitrijević 1979, K-I) na koju Dimitrijević smješta gradinu na lokalitetu Ervenica-Trbušanci, radi se o lokalitetu koji je u neposrednoj blizini ovogodišnjeg iskopa, tako da bi se moglo reći da je naselje otkriveno ove godine periferni dio naselja koje je Dimitrijević već otkrio na, po njemu, lokalitetu Ervenica-Trbušanci. (sl. 1).

Istraživanje 1997. godine

Tijekom mjeseca listopada provedeno je zaštitno arheološko iskopavanje na Ervenici u Ulici M. Gupca 137, na kč. br. 5134 i 5135, kada je kopan podrum za buduću zgradu sportsko-rekreacijskog centra za potrebe invalida Domovinskog rata. Lokacija je samo nekoliko stotina metara sjeverozapadno od Silosa na kojem su nađeni ukopi starijeg željeznog doba, a nekoliko stotina metara jugoistočno od starčevačkog i naselja II. stupnja sopotske kulture (sl. 2). Tijekom trodnevnog rada otvorena je površina od 250 m² (17,70 x 14,40 m), za koju je napravljena mreža koju su činili blokovi veličine 3x3 m. (s l. 3)

Nasebinski pokazatelji

Prapovijesni kulturni sloj pojavljuje se ispod humusa i sloja žutosmeđe sterilne ilovače bez nalaza na relativnoj dubini od 0,85 m. Kulturni sloj žutosmeđe masne ilovače prepun je ulomaka gorenog kućnog lijepa, životinjskih kostiju (cervida), školjki i ulomaka razbijenog posuđa. Debljina je nasebinskog stratuma relativno plitka, iznosi od 35 do 60 cm, što je rezultat pomicanja po horizontali, odnosno seljenja nasebinskih objekata s periferije erveničkog lokaliteta na sjeverozapad, gdje je Dimitrijević otkrio naselje sopotske kulture II. stupnja (Dimitrijević 1966, 39; Dimitrijević 1968, 22-24). Radi se o jednoslojnom naselju, plitko u zdravicu ukopanih jamskih objekata, kojih je bilo ukupno sedam. Glavni je stambeni objekt zemuničkog tipa. Jame su različitih dimenzija, od velikih, nepravilnog oblika, ispunjenih spletom plitko ukopanih platoa i unutarnjih jama, do onih manjih, pravilnih dimenzija, koje su mogle služiti kao radni prostori ili su nastale vađenjem ilovače za gradnju nadzemne konstrukcije nad zemunicom. Ovo je tipično jamsko-zemunički oblik naselja. Ukopavanje je izvedeno iz relativno tankog stratuma od oko 35 cm. Za sada se sa sigurnošću može reći da su JAME II, IV i VII služile za stanovanje. O tome govore vanjski i unutarnji nizovi rupa od kolaca. U strmi

Slika 1: Geodetski plan Vinkovaca i okolice s označenim lokalitetima Ervenica i Ervenica-Trbušanci

zid zemunice također su bili zabodeni potpornji, koji su statički učvršćivali unutarnji red nosivih kolaca, a na stranicama zemunica postoje i usjeci za polaganje greda krovne konstrukcije (sl. 3). Pronađeni su tragovi pepela i ugljena u zemunici (JAMA VII), ali nema ognjišta, pa se pretpostavlja da su bila s vanjske strane zemunice na otvorenom prostoru. To potvrđuje i djelomično uništena i sekundarno bačena izvan zemunice glinena rešetka s rupama, koja je vjerojatno bila dio ognjišta. Budući da do sada na klasičnom sopotskom prostoru nije bilo zemuničkih objekata za stanovanje (Dimitrijević 1979a, 270), očito je da se radi o početku života sopotske populacije na Ervenici. Primjer naselja u Ulici M. Gupca 137 pokazuje prisutnost raštrkanog sela otvorenog tipa, koje se nadovezuje na starčevačku tradiciju. Taj početak sugerira i prvi jamski objekt koji je otkriven tijekom ovogodišnjeg iskopavanja, a to je JAMA I, pravilnoga pravokutnog oblika, s rupama za kolce koji su držali nadzemnu konstrukciju, orijentacije sjever-jug, u kojoj je otkriven parcijalni dječji ukop lubanje (kalote) s razbacanim životinjskim kostima, gorenim kućnim lijepom i dijelovima ljudskih lubanja, te s prilogom - bikoničnim crno poliranim lončićem konkavnog vrata - koji je stajao u blizini dječje kalote (T. 1.1). Po svemu sudeći radi se o dječjem ukopu koji je ritualno obavljen prilikom osnivanja naselja. Takvi ukopi u literaturi se objašnjavaju kao žrtvovanje vezano za početne stadije u životu naselja. Žrtvovanje djece trebalo bi pridonijeti općem prosperitetu novoga naselja, pospješiti plodnost zemlje i stoke, a redovito su vezani uz zemunička naselja (Benac 1979, 376, 442; Batović 1979, 555; Težak-Gregl 1993, 18).

Materijalna ostavština

Nalazi iz Ulice M. Gupca 137 pripadaju tipičnom inventaru kasnoneolitičke sopotske populacije. Analizom keramičkog inventara zaključeno je da se radi o naselju I-B stupnja sopotske kulture. Na žalost, keramički nalazi s ovog lokaliteta grublje su fature, imaju dosta primjesa pijeska, nisu naročito dobro pečeni, pa su zato i slabije sačuvani. Dimitrijević za nalaze s lokaliteta Ervenica-Trbušanci zaključuje isto, što je još jedan dokaz o tome da su ta dva lokaliteta u neposrednoj blizini (Dimitrijević 1968, 36). Boja keramike varira od sivosmeđe, svjetlije sive, sive do tamnosive i crne boje. Tih crno poliranih fragmenata, fine fature, tankih stijenki (3 mm) ima samo nekoliko ulomaka. Najviše je keramike za svakodnevnu uporabu, načinjene od slabije pročišćene gline s dosta primjesa pijeska, sitnijih kamenčića i organskih tvari, nepažljivo modelirane i većinom svjetlije sive boje.

Od oblika za ovaj izvještaj izdvojeni su samo oni najtipičniji ulomci, koji potkrepljuju datiranje

ovog lokaliteta u I-B stupanj sopotske kulture. Najčešći su crno polirani bikonični lončići konkavnog vrata (T. 1.1), crno polirani lončići S-profilacije (T. 1.2), lonci S-profilacije (T. 2.7; 3.1,5), zaobljeni lonci (T. 1.10), bikonične zdjele (T. 1.5,6), zaobljene zdjele (T. 3.3), zdjele S-profilacije (T. 1.9), kupe na šupljoj zvonastoj nozi (T. 1.13), kupe na punoj cilindričnoj nozi (T. 1.7), bute s rogolikim ušicama (T. 2.1) i tave (T. 3.2). Za puno ulomaka ne može se sa sigurnošću reći pripadaju li zdjelama, loncima ili lončićima, i zato se ovdje ne navode.

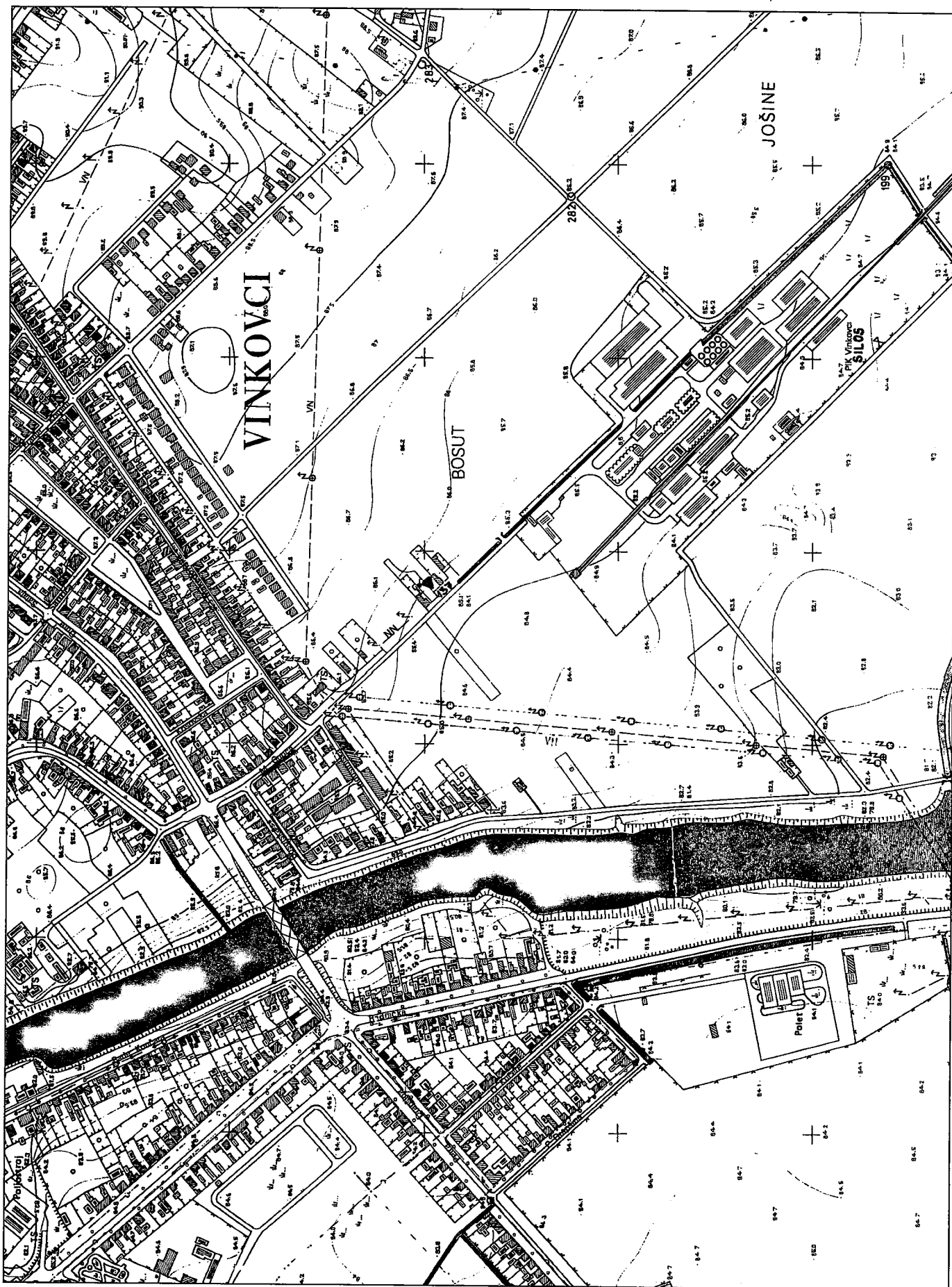
Grubo posuđe najčešće je neukrašeno, tj. po njemu se nalaze različite izbočine koje su načinjene kao funkcionalno-dekorativni element. Na grubom posuđu susreću se trakaste ručke (T. 2.3), rogoliko oblikovane ručke s buta (T. 2.1), trakaste ručke s dvije vertikalno probušene rupe (T. 2.4). Pojavljuju se bradavičaste izbočine (T. 1.10,11), dvije bradavičaste spojene izbočine (T. 2.6), bradavičaste izbočine vertikalno probušene (T. 2.2), dugmetaste izbočine (T. 3.1,8), rogolike izbočine (T. 1.4), gredaste izbočine (T. 2.5), gredaste izbočine ukrašene otiscima prstiju (T. 2.8). Veliki dio spomenutih plastičnih ukrasa imao je i praktičnu namjenu, budući da su služili kao ručke. Ukoliko su okomito ili vertikalno probušene, imale su funkciju ušica kroz koje su se provlačile uzice za vješanje posuda.

Ukrašavanje finog keramičkog posuđa izvedeno je na tri načina: kaneliranjem, plitkim žlijebljenjem i plitkim urezivanjem s ubadanjem. Kaneliranje nalazimo samo na jednom fragmentu, na ramenu posude za koju se ne može sa sigurnošću reći kojem obliku pripada (T. 1.9). Drugi ukrašeni ulomak je dio kupe, koja je s unutrašnje strane bila ukrašena plitkim žlijebljenjem (T. 1.3,12). Treći način ukrašavanja nalazimo samo na jednom ulomku crno polirane posude, a to je plitko urezan motiv ispunjen ubadanjem (T. 1.8). Potonja dva načina ukrašavanja tipična su za vinčansku kulturu, a sopotska kultura ih preuzima tijekom I-B stupnja. Dimitrijević spominje jedan uteg s Ervenice-Trbušanci ukrašen urezivanjem (Dimitrijević 1968, 39), a nalaze s Ervenice pripisuje sopotskoj kulturi, kao lokalne imitacije vinčanskih uzora (Dimitrijević 1979, 135).

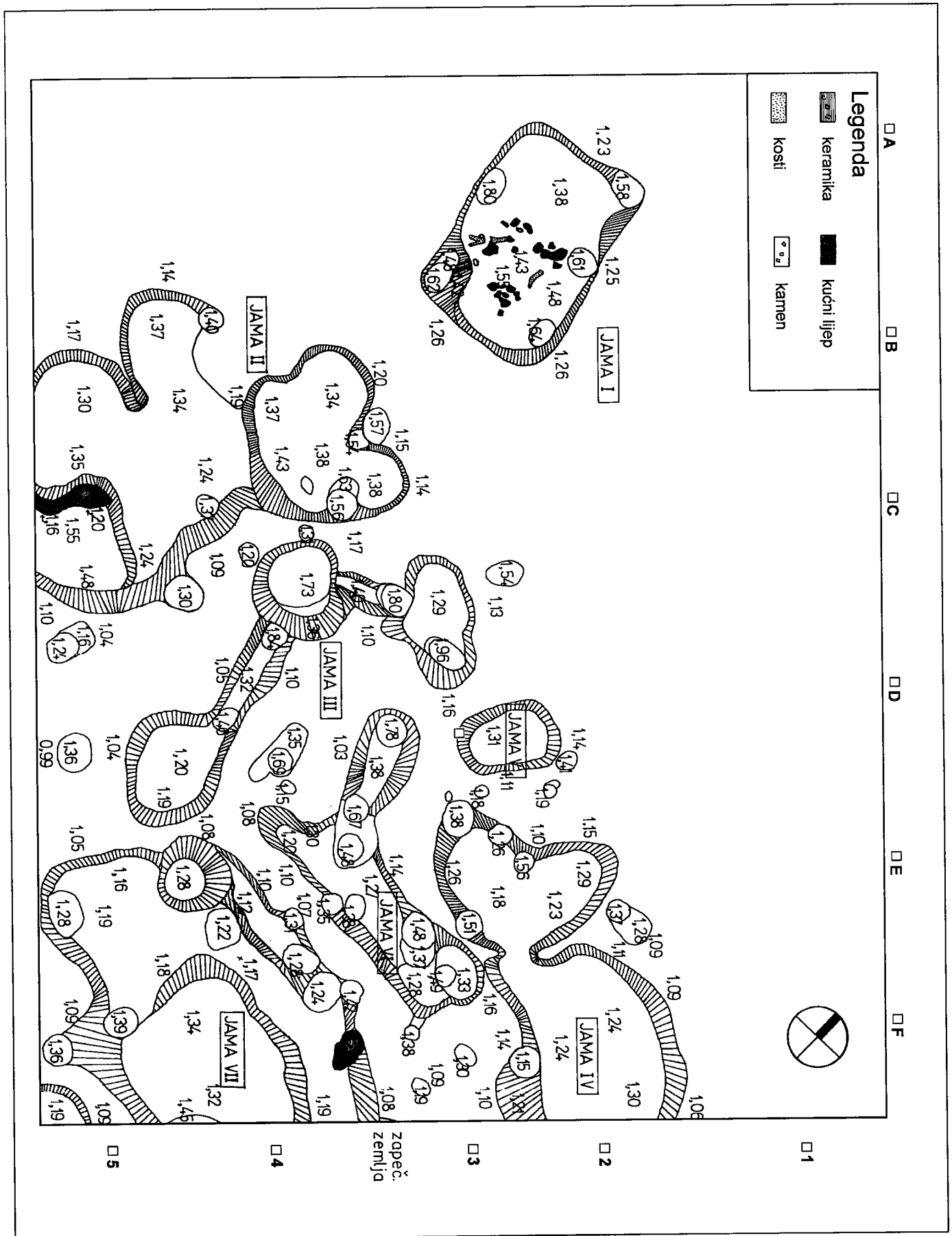
Od ostalih keramičkih predmeta nalaze se pršljenci za vretena u obliku dvostrukih križeva (T. 3.6), tipični za sopotsku kulturu, kao i okrugli (T. 3.9) i bikonični pršljenci (T. 3.10).

Kamenih artefakata bilo je relativno malo, nađeno je nekoliko kamenih odbojaka, a od poliranog kamenog oruđa tu je plosnata sjekira trapeznog ili jezičastog oblika (T. 3.4) i jedan kalupasti klin ili dljeto (T. 3.7).

Ovogodišnje istraživanje u Ulici M. Gupca 137 nije dalo niti jedan koštani predmet, što je začuđujuće s obzirom na veliku količinu životinjskih kostiju.

Slika 2: Geodetski plan dijela Ervenice s Bosutskom i Ulicom M. Gupca

Slika 3: Tlocrt iskopa s ucrtanim jamskim objektima

Zaključak

Iz svega ovoga može se zaključiti da je naselje u Ulici M. Gupca 137 egzistiralo tijekom I-B stupnja sopotske kulture. Ono najvažnije je to da je ovo jedini lokalitet sopotske kulture otkriven do sada sa zemuničkim objektima, a što je logično s obzirom na to da je ovo početak života sopotske populacije na tlu Vinkovaca. Tijekom ovogodišnjeg iskopavanja otkriven je i jedini ukop unutar sopotske kulture, ako se ne računa onaj s područja Silosa (Dimitrijević

1979a, 237). Ovdje se radi o ritualnom ukopu dječje lubanje, a žrtvovanje djece na samom početku egzistiranja jednog naselja moglo je biti učinjeno iz uvjerenja osnivača naselja da će im ovakvo žrtvovanje donijeti prosperitet i dugotrajnost naselja (Benac, Garašanin, Srejšović, 1979, 652). Pokušali smo riješiti i problem lokaliteta Ervenica i Ervenica-Trbušanci, tj. objasniti da ono što je za Dimitrijevića bila Ervenica-Trbušanci još uvijek teritorijano ulazi u područje Ervenice. Buduća analiza C-14 dat će i apsolutne datume za početak života sopotske populacije na tlu grada.

POPIS KRATICA

AMC	- Acta musei Cibalensis, Vinkovci	Opusc. Archaeol.	- Opuscula Archaeologica, Radovi arheološkog zavoda Filozofskog fakulteta u Zagrebu
AP	- Arheološki pregled, Beograd		
Izdanja HAD-a	- Izdanja Hrvatskog arheološkog društva, Zagreb	PJZ	- Praistorija jugoslavenskih zemalja, Sarajevo
		VHAD	- Vjesnik hrvatskoga arheološkoga društva, Zagreb

POPIS LITERATURE

- Batović 1979 Š. Batović, *Jadranska zona*, u: PJZ II, Sarajevo 1979, 473-635.
Benac 1979 A. Benac, *Prelazna zona*, u: PJZ II, Sarajevo 1979, 363-473.
Benac & Garašanin & Srejšović 1979 A. Benac & M. Garašanin & D. Srejšović, *Zaključna razmatranja*, u: PJZ II, Sarajevo 1979, 635-677.
Brunšmid 1902 J. Brunšmid, *Colonia Aurelia Cibalae*, VAHD, n.s. VI Zagreb 1902, 117-166.
Dimitrijević 1956 S. Dimitrijević, *Prilog daljem upoznavanju Vučedolske kulture*, *Opusc. Archaeol.* I, Zagreb 1956, 5-57.
Dimitrijević 1966 S. Dimitrijević, *Rezultati arheoloških iskopavanja na području vinkovačkog muzeja od 1957. do 1965.*, AMC I, Vinkovci 1966: *Gradski muzej Vinkovci*, 35-99.
Dimitrijević 1968 S. Dimitrijević, *Sopotsko-lendelska kultura* Arheološke monografije I, Zagreb 1968.
Dimitrijević 1979 S. Dimitrijević, *Arheološka topografija i izbor arheoloških nalaza s vinkovačkog tla (Zusamm.)*, Izdanja HAD-a sv. 4, Vinkovci 1979, 133-282.
Dimitrijević 1979a S. Dimitrijević, *Sjeverna zona*, u: PJZ II, Sarajevo 1979, 229-363.
Korda 1960 J. Korda, *Tragom prošlosti Vinkovaca*, Vinkovci 1960
Majnarić-Pandžić 1973 N. Majnarić-Pandžić, *Vinkovci kod Silosa - kasnohalštatski grobovi*, AP 15, Beograd 1973, 39-40.
Težak-Gregl 1993 T. Težak-Gregl, *Kultura linearnotrakaste keramike u središnjoj Hrvatskoj*, Disertacije i monografije 2, Zagreb 1993, 1-90.

SUMMARY

THE PREHISTORIC SETTLEMENT OF ERVENICA IN VINKOVCI

Key words: Ervenica, Sopot Culture, settlement, neolithic, pottery

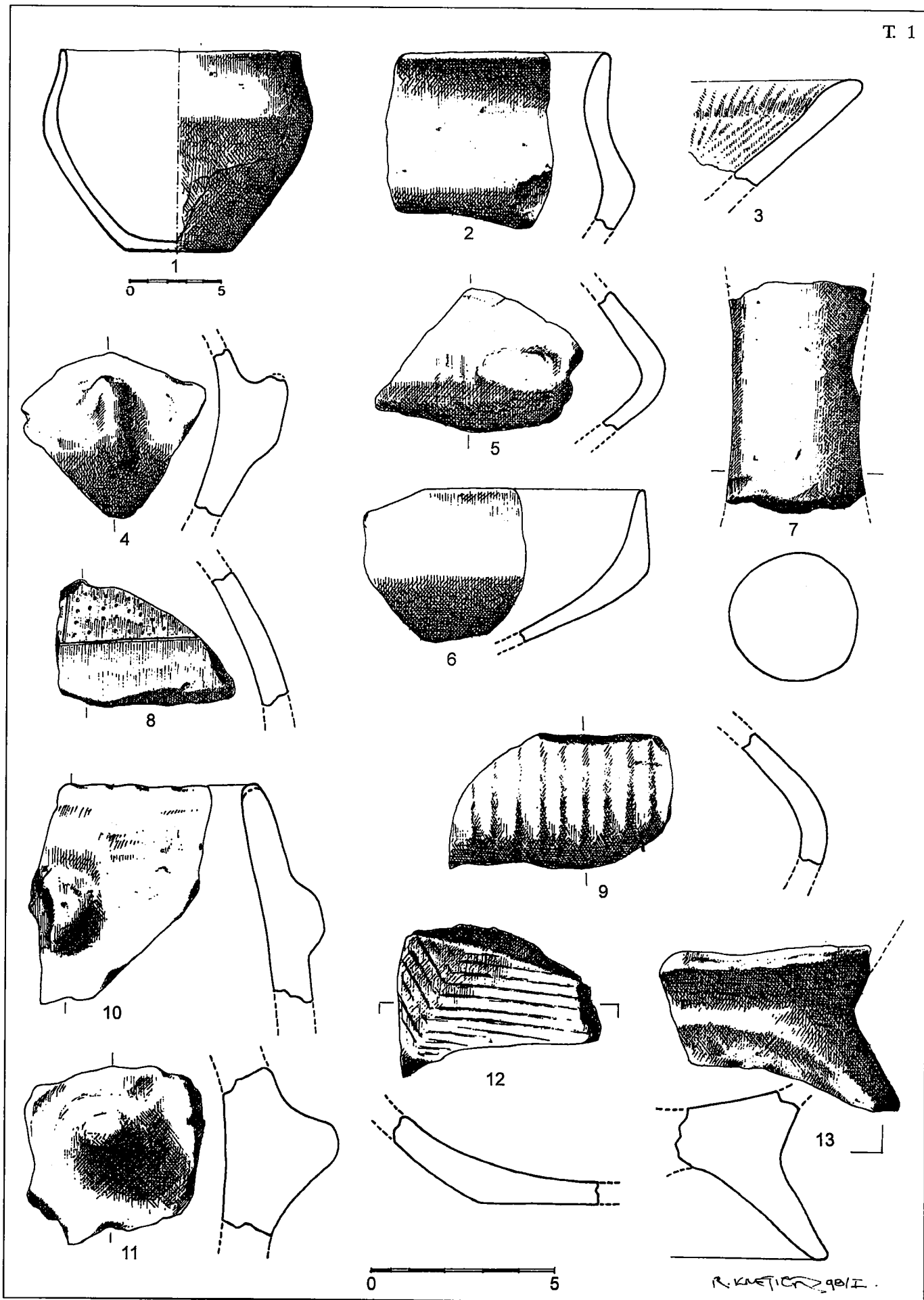
The settlement discovered at 137 M. Gubec Street in Vinkovci existed during phase B 1 of the Sopot Culture. It is most important that the only site of the Sopot Culture discovered to date with pit-dwelling structures has been excavated (Fig. 3), which is logical considering that this was the very beginning of settlement of the Sopot population in the Vinkovci area.

During the excavations this year, the only burial known from the Sopot Culture was discovered in Pit 1

(if the burial from the Silos area is disregarded: Dimitrijević 1979a, 237). This was a ritual burial of a child's skull, and the sacrifice of children at the very beginning of existence of a settlement could have occurred on the basis of beliefs by the founders of the settlement that such a sacrifice would bring them prosperity and long life of the settlement (Benac, Garašanin, Srejović 1979, 652). We also attempted to solve the problem of the sites of Ervenica and Ervenica-Trbušanci, i.e. to explain that what Dimitrijević called Ervenica-Trbušanci is still territorially encompassed in the Ervenica district (Fig. 1). Future C_{14} analysis will give absolute dates for the beginning of the Sopot settlement in Vinkovci.

Translated by B. Smith-Demo

T. 1

T. 2

